

Отже, серпневий переворот 1991 року завершився цілковитим провалом ДКНС. Події, які відбувалися в Москві та у Радянському Союзі в цілому, оперативно подавалися в усіх засобах масової інформації. Серед розглянутих нами одеських газет стає зрозумілим, що не кожен редактор у ті часи мав сміливість висловити свою власну позицію стосовно ситуації, яка склалася в СРСР. Юлій Маркович Мазур, головний редактор «Знамени комунізму», один з небагатьох, хто наважився відразу відкрито виступити з критикою діяльності ДКНС. Не дивно, що у зв'язку з цим газета «Знамя комунізму», яка пізніше перейменувалася в «Юг», почала користуватися серед читачів найбільшим попитом.

¹ По свідченням радіо, телебачення, центральних і республіканських газет // Из последних сообщений [Рубрика] // Вечерняя Одесса. – 1991. – № 180. – С. 1.

² Постанова №1 Державного комітету по надзвичайному стану в СРСР // Чорноморські новини – 1991. – № 158. – С. 1.

³ По свідченням радіо, телебачення, центральних і республіканських газет // Из последних сообщений [Рубрика] // Вечерняя Одесса – 1991. – № 180. – С. 1.

⁴ Татарова В.О. Висвітлення суспільно-політичних подій 1989-1991 років в Україні на сторінках газет «Вечерняя Одесса», «Знамя комунізму», «Чорноморська комуна» // В.О. Татарова // Інтелігенція і влада. – 2013. – № 28. – С. 118 – 123.

⁵ Дерев'яно Б.Ф. Только съезд! // Б.Ф. Дерев'яно // Вечерняя Одесса. – 1991. – № 167. – С. 1.

⁶ Отколенко Р. Десять лет не коту под хвост, или что ожидает человечество в XXI веке / Р.Отколенко // http://oog.narod.ru/old/12/12_1.html.

⁷ Татарова В.О. Висвітлення суспільно-політичних подій 1989-1991 років в Україні на сторінках газет «Вечерняя Одесса», «Знамя комунізму», «Чорноморська комуна». – Там само. – С. 118 – 123.

⁸ Мазур Ю.М. Наши таки да пришли // Ю.М. Мазур // Знамя комунізму. – 1991. – № 154. – С. 3.

⁹ Там само. – С. 3.

¹⁰ Отколенко Р. Десять лет не коту под хвост, или что ожидает человечество в XXI веке. – Там само.

¹¹ С точки зрения юриста // Специальный выпуск [Рубрика] // Знамя комунізму. – 1991. – № 154. – С. 3.

¹² С точки зрения социолога // Специальный выпуск [Рубрика] // Знамя комунізму. – 1991. – № 154. – С. 3.

¹³ Специально для ГКЧП // Телерадиоперехваты [Рубрика] // Знамя комунізму. – 1991. – № 155. – С. 3.

¹⁴ Главари пуга бегут? // Ходят слухи [Рубрика] // Знамя комунізму. – 1991. – № 156. – С. 3.

¹⁵ Табачков О. Чому ж мовчала КПРС? // О. Табачков // Чорноморські новини. – 1991. – № 160. – С. 1.

¹⁶ Новиков І. Поручено кримінальну справу проти членів ДКНС // І. Новиков // Чорноморські новини. – 1991. – № 161. – С. 1.

УДК 94(477)«1917/1918»

© Олександр Житков
(Київ)

**МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
ПРО АГРАРНО-СЕЛЯНСЬКЕ ПИТАННЯ
ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті проаналізовано праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, у яких вивчалися погляди видатного українського вченого, голови Української Центральної Ради Михайла Грушевського на стан та перспективи вирішення аграрного питання в добу Української революції.

Ключові слова: М. С. Грушевський, Українська революція, Центральна Рада, аграрне питання, земельні реформи, українське селянство, історіографія.

А.Житков

**Михаил Грушевский об аграрно-крестьянском
вопросе периода Украинской революции:
историографический аспект**

В статье проанализированы работы отечественных и зарубежных исследователей, в которых изучались взгляды выдающегося украинского ученого, председателя Украинской Центральной Рады Михаила Грушевского касательно состояния и перспектив решения аграрного вопроса в период Украинской революции.

Ключевые слова: М. С. Грушевский, Украинская революция, Центральная Рада, аграрный вопрос, земельные реформы, украинское крестьянство, историография.

O.Zhytkov

**Mykhailo Hrushevskiy's View on the Agrarian
and Peasant Question During the Liberation War:
Historiographic Aspect**

The article deals with the works of local and foreign researchers who have studied the views of the prominent Ukrainian scientist, the head of the Ukrainian Central Rada Mykhailo Hrushevskiy on the condition and prospects of resolving the agrarian question during the Ukrainian revolution.

Key words: Mykhailo Hrushevskiy, the Ukrainian revolution, the Central Rada, agrarian question, agrarian reform, the Ukrainian peasantry, historiography.

Перші наукововартісні результати дослідження творчої спадщини видатного історика і політика, голови Української Центральної Ради М. С. Грушевського здобули вчені української діаспори. Ініціатором системного й неупередженого вивчен-

ня діяльності та наукової творчості Михайла Грушевського з середини 1960-х років є співорганізатор Українського історичного товариства (далі УІТ. – О.Ж.), відомий науковець, професор Л. Р. Винар. Саме він розробив теоретичні засади міждисциплінарних студій, які згодом набули статусу окремишнього напрямку наукових досліджень в українській діаспорі та на батьківщині вченого – грушевськознавства, започаткував у виданні УІТ «Український історик» постійну рубрику під назвою «Грушевськіана», а з 1974 року – вихід серії творів М. Грушевського¹.

Грушевськознавство стає складовою частиною вітчизняної історіографії на хвилі відродження національної державності з 1991 року. Чи не найбільшу затребуваність на той час мали праці М. С. Грушевського, написані в роки його перебування на посаді голови Української Центральної Ради, котрі презентували погляди вченого і політика на внутрішню соціально-економічну і зовнішні фактори відродження національної держави, яку він іменував «Новою Україною».

Більше двох десятиліть наукова спадщина вченого використовується як джерельна та теоретична основа підготовки значного числа наукових розвідок, монографій, дисертаційних робіт, у т.ч. присвячених аналізу економічних поглядів Михайла Грушевського, його внеску в дослідження вітчизняної історії революційної доби². Оцінюючи значення ідейного та інтелектуального багажу історика, член-кореспондент НАН України В. Ф. Солдатенко в 1996 році писав, що для осягнення парадигми Української революції зайве аналізувати всі без винятку політичні документи доби Центральної Ради, оскільки «вони, здебільшого, вторинні і в них лише в той чи інший спосіб оформлялися ідеї, висновки, настанови, вироблені М. Грушевським»³.

Відповідно, актуальність поставленої у цій статті проблеми вимагає здійснення теоретичного аналізу праць М. С. Грушевського доби визвольних змагань в Україні у контексті історичних інтепретацій аграрної політики Української Центральної Ради 1917 – 1918 рр.

Реконструкція методології М. С. Грушевського займає важливе місце в сучасному грушевськознавстві. Професор Л. О. Зашкільняк основою становлення Михайла Грушевського як історика визначає усвідомлене сприйняття ним концепту «народу-нації» як головного об'єкта і змісту історичного процесу, який зустрічається в творах М. Максимовича і М. Костомарова, а щонайбільше позитивізму М. Драгоманова і методології польського позитивіста історико-правового напрямку М. Бобжинського⁴. Особливо імпонувало М. Грушевському відображення у польській історіографії життя народу «у всій його протяжності і у всіх проявах», розуміння континуїтетності історичних

змін у житті народу, «котрі не залежать від зміни політичних форм правління, тому що ця форма не змінює устрою, в якому протікає народне життя», а також те, що «зміни у житті народу є результатом нагромадження елементів нового укладу і переходу до нової якості, яка, однак, не усуває одразу минулого»⁵.

Методи аналізу історії з точки зору європейської соціології, критично осмислені М. Грушевським, внесли теж певну коректуру у становлення дослідницьких поглядів вченого. На початок ХХ століття «теоретичні погляди Михайла Грушевського під впливом соціологізму здобувають чіткі обриси етнічно-соціальної доктрини, якої він дотримується в усіх численних історичних працях і публіцистиці»⁶, – зазначає Л. О. Зашкільняк.

У «Нарисах історії українського народу» (1906 р.) М. Грушевський писав, що національно-культурна і релігійна індивідуальність притаманна основній масі трудового населення, у той час як вищі верстви його під впливом чужих ідей відокремлюються від етнічної маси. Тому «народ-нація» неодноразово підносить боротьбу за реформування економічних, соціальних і культурних умов свого життя. Це загальнонародне прагнення є результатом розвитку національної свідомості, що складається внаслідок поширення освіти, науки, прогресивних суспільних ідей. Чим вище рівень культури народу, тим більше ця боротьба набирає не революційного, а реформаторського характеру. Ці думки є ключовими в сенсі розуміння Михайлом Грушевським сутності реформаційних процесів як зрушень соціально-етнографічної маси, котрі спричиняють важливі зміни суспільного життя країни⁷.

Професор Л. Винар відзначає, що саме «народ, центральний фактор історичної дії, становить провідну ідею історичної та іншої творчості Грушевського»⁸. Він наголошує на визнанні М. Грушевським домінанти прагнення українського народу до свободи і волі в політично-державному, суспільно-економічному і культурному аспектах: «Ця концепція свободаризму, себто змагання українського народу за свободу і незалежність, є центральною ідеєю творчості Грушевського, яка проходить червоною ниткою в «Історії України-Руси» і в інших творах історика»⁹.

На нашу думку, саме аналіз співвідношення і наповненості таких історичних категорій, як «народ» і «селянство», дозволив М. С. Грушевському зробити висновок, що перебіг визвольних змагань 1917 – 1921 рр. визначався рівнем свідомості українського селянства. Більше того, він уважав, що на початку минулого століття селянство ще не вичерпало свого соціального потенціалу. Михайло Грушевський підкреслював, що Українська революція «... пішла іншими дорогами, ніж на заході, з ін-

шого боку підійшла до розв'язання соціальної проблеми і цією наміченою стежкою повинні йти й далі наше соціальне й державне будівництво, маючи своєю підставою інтереси трудового селянства»¹⁰.

Обстоювання тези безбуржуазності української нації зумовили чіткість позицій М. С. Грушевського стосовно шляхів вирішення аграрного питання: «Творчої, здорової, роботящої буржуазії у нас не було й нема, те, що зветься буржуазією, це переважно паразитарні елементи, викохані протекцією старого режиму, нездібні до творчої праці, – в більшості не творці, а марнувачі економічних засобів нашого краю»¹¹, – писав історик. Він наголошував на тому, що «земля повинна бути в тих, хто на ній працює,» а забрані у поміщиків землі, котрі «по справедливій оцінці їх коштів і прав маєтки треба викупити коштом українського краєвого скарбу (казни) і роздавати в користування людям»¹². Це важливе завдання покладалось М. Грушевським-політиком на вищий законодавчий орган української держави – парламент.

Дослідник з Кам'янець-Подільського В. С. Лозовий справедливо вважає, що викуп та безоплатна передача земельних наділів селянству, яку обстоював М. С. Грушевський, мала забезпечити відносно спокійний перебіг реформи, вберегти суспільство від радикалізму есерів. Однак остання теза не стала домінуючою в аграрній політиці Центральної Ради, яка врешті проголосила безоплатну конфіскацію землі¹³.

Мабуть, варто погодитися з цією думкою, оскільки добре відомо, що для М. Грушевського, який глибоко розумівся на селянській психології, важливим було не втратити соціальний зв'язок з усіма верствами села. Для цього у Центральній Раді він використовував свій вплив і значний авторитет. Висуваючи як першочергове завдання консолідацію сил для створення політичної бази, М. Грушевський наголошував на думці, що вона «може утворитися тільки об'єднанням, ширим і міцним, правдиво-демократичним, а передусім соціалістичних елементів України без ріжниць національності. Треба тільки широко й сміливо продумати до кінця всій демократії, і тоді вона прийме за свою всю ту програму твердої солідарності демократії села і демократії міста, твердого об'єднання демократичних груп українських і неукраїнських і укріплення державности їх силами»¹⁴.

Узагальнення теоретичних напрацювань ученого виокремилася в українській історіографії із середини дев'яностих років. Зокрема, методологічні аспекти освоєння економічної проблематики у науковій спадщині Михайла Грушевського розглянув львівський дослідник С. М. Злупко. Досвідчений науковець у загальних рисах окреслив принципи, засади і фактори, якими керувався видатний вчений: соборності українських земель (ду-

ховної і матеріальної); тягlosti соціального і культурного процесів економічної думки; історично обумовленого часу витоків української економічної думки; врахування не лише господарчих, а поряд з тим культурницьких факторів її розвитку, персоналізацію економічних ідей кожної епохи¹⁵.

Цікавий варіант порівняльної історичної реконструкції соціально-економічних поглядів М. С. Грушевського і П. П. Скоропадського запропонував А. Ю. Мартинов. Тема, яка вимагає знання соціальної антропології, навичок політологічного аналізу і розлогої характеристики соціальних відносин, у даному випадку в складних умовах, на межі революційних змін політичних типів влади другої половини 1917 – 1918 рр., безперечно заслуговує на увагу, але потребує, на наш погляд, окремого дослідження¹⁶.

Достатньо кваліфікованими та інформативними є зауваги на цю тему професора В. В. Масненка¹⁷ та В. І. Дудки¹⁸, котрі аналізують сукупність поглядів М. С. Грушевського на історичну роль українського селянства в економічному та національно-культурному житті нації, у т.ч. періоду 1917 – 1918 рр. Такий підхід є прийнятним і виправданим, оскільки штучне розмежування аграрного і селянського питань не відповідає змісту і духу праць Михайла Грушевського, суттєво принижує їх наукову вартість і авторську інтепретацію проблеми. Проте, вважаємо, що не з усіма думками дослідників, котрі сміливо вступили у заочну дискусію з М. Грушевським, можна солідаризуватися. Зокрема, в публікації «Михайло Грушевський про роль селянства в Українській національно-демократичній революції» В. І. Дудка пише буквально наступне: «...селянський ідеал М. Грушевського розпадався під тиском обставин національної революції. виявилось, що ці 90% української селянської маси становили єдність лише в думках великого історика, насправді ж були почленовані і мали, часто, абсолютно протилежні інтереси, доведенням цього є незадоволення селянської маси земельними проектами 1917 – початку 1918 рр. Підхід УЦР до проблеми виказував нерішучість і розкол у стані українських політиків»¹⁹. На підтвердження власної позиції дослідник наводить слова М. Грушевського з праці «Хто такі українці і чого вони хочуть» (березень – квітень 1917 р.), які передамо в авторському варіанті цитування: «Се справа (аграрна) складна, котру треба добре обміркувати, щоб не скривдити непотрібно людей, не витвориш (у праці М. Грушевського, «не витворити», – О. Ж.), даремного і шкідливого заколоту. Тепер до неї пориватися не можна»²⁰. Висновки В. І. Дудки такі: «М. Грушевський стає на позицію поміркованості, намагаючись задовольнити потреби всього «трудяшого народу»²¹.

Тут потрібно продовжити цитату, щоб зрозуміти, що мова йде лише про застереження М. Грушевським самочинних дій селянства, які почали проявлятися у погромах поміщицьких маєтків, та державницьку позицію М. Грушевського, який, нагадаємо, стояв на чолі Центральної Ради. Отже, продовжимо: «...Охорони, Боже, хапатися тепер захоплювати землю, ділити її силоміць, або нищити чийсь хазяйство», – наголошує політик. «Треба, насамперед, укріпити свободу, здобути волю Україні, її автономію, а тоді трудящий народ буде хазяїном на Україні і упорядкує земельну справу на Українській землі так, аби було для нього найкраще, і щоб до неї ніхто сторонній не мішався»²², – писав М. С. Грушевський.

Стосовно політичних переконань голови Української Центральної Ради маємо солідний історіографічний наробок. Доказом цього є записані ним у 1917 – 1918 роках по слідах подій найбільш важливі думки стосовно планів відродження і будівництва економічних, соціальних і політичних підмурків української державності, котрі увійшли до збірок статей: «Вільна Україна», «Якої ми хочемо автономії й федерації», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Україна і Росія» (усі 1917 р.), «На порозі Нової України» (1918 р.).

Любомир Роман Винар, вивчаючи історію видання збірки «На порозі Нової України», вказав на її винятково важливе значення для розуміння світогляду і політичної діяльності М. С. Грушевського як будівничого української державності 1917 – 1918 рр. Водночас він зазначав, що праця «містить деякі центральні історіософічні й історіографічні концепції Грушевського, що стали інтегральною частиною української національно-революційної ідеології періоду Української Центральної Ради і народження Української Народної Республіки»²³.

Саме у працях знаходимо доказ соціалістичності поглядів Михайла Грушевського, у т.ч. стосовно вирішення земельного питання. У промові на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради 17 (30) грудня 1917 року, на котрій розглядалися проекти Земельного закону, він зазначав, що земельна справа для нього як історика не є чимось новим. «Кілька століть тому назад український народ, так само, як і тепер, гаряче заходжувався коло цієї справи. Тоді не було тільки цих назв – соціалізація, націоналізація, муніципалізація – якими тепер більш докладно означуються ті самі думки і бажання, що мав український народ давно. Тоді не було тої свіжості, тої організованості, яка є тепер. В цьому велика різниця між теперішньою боротьбою за землю і волю і колишньою, а також в цьому і великий залог успіху наших домагань»²⁴, – говорив М. Грушевський.

Українську державу він розглядав не як кін-

цеву мету революційних змагань, а лише як засіб створити міцну твердиню народної влади: «Укріплюючи авторитет нашої соціалістичної Центральної Ради й її соціалістичного міністерства, хочемо зробити нашу Україну твердою кріпостою соціалізму. Будуємо республіку не для буржуазії, а для трудящих мас України, і від цього не відступимо!»²⁵. Урочисту промову на засіданні Малої ради з нагоди першої річниці утворення Центральної Ради 20 березня 1918 року М. Грушевський завершив назагал так: «У своїй діяльності Центральна Рада завжди мала єдиний критерій, єдиний компас, це – інтереси трудящих мас»²⁶.

Насамкінець пошлемося на аргументацію, наведену В. Ф. Солдатенком у публікації «Внесок М. Грушевського у розробку концепції національно-демократичної революції», у якій автор підсумовує наступне: «Голова Центральної Ради був твердо переконаний, що реформи, які становлять зміст Української революції, носять, зрештою, саме соціалістичний характер»²⁷.

На наш погляд, і це видно з наведеного матеріалу, Михайло Грушевський у сфері політичних симпатій віддавав перевагу Українській партії соціалістів-революціонерів, з якою від відчував «духовні зв'язки». Дослідниця Л. Буряк, пояснюючи цей факт, звертається до мемуарів Олександра Шульгина, який згадував, що «як історик він (Грушевський, – О. Ж.) завжди був скоріше народником і з великою симпатією писав про всі народні рухи»²⁸. У зближенні голови Центральної Ради з УПСР вона вбачає ідеологічну спорідненість, а як це помітно з мемуарів О. Шульгина, також і професійні переконання, котрі емоційно забарвлювали характер відносин²⁹. Грушевський був присутнім на III з'їзді УПСР, який відбувся 21 – 24 листопада 1917 року в Києві і який виробив програму дій есерів у наступній боротьбі за владу. У піднесеній промові він звернувся до всіх членів УПСР із закликом «творити своє історичне діло» та підтримувати курс Центральної Ради і зустрів повне розуміння зали³⁰.

Як уже згадувалося нами у цій публікації, Восьма сесія УЦР у січні 1918 року під керівництвом М. С. Грушевського приймає Тимчасовий земельний закон за проектом, котрий був вироблений українськими (О. Шумським та П. Христюком) і російськими (М. Пухтинським і М. Дешевим)³¹ соціалістами-революціонерами, та передбачав, що «вивласнення всіх земель з їх водами, надземними і підземними природними багатствами в межах Української Народної Республіки переводиться без викупу»³².

Цікавими є у досліджуваному контексті спостереження польського історика С. І. Заброварного, який, аналізуючи економічну проблематику історичних та політичних праць М. С. Грушев-

ського, наголошував, що «економічний чинник є суттєвим і одним з найважливіших елементів у методології досліджування М. Грушевським історичного процесу, аналізованого ним комплексно у всіх аспектах і зв'язках»³³. У сільському господарстві незалежної України надзвичайно важливим завданням М. Грушевський уважав прийняття доброго закону про землю, який займе місце у національній бібліотеці поруч з «Кобзарем» Тараса Шевченка. Разом з тим Грушевський відкидав політику вільної гри ринкової кон'юнктури, «постулюючи охорону прав, інтересів та економічних впливів слабших членів суспільства, регуляцію економіки і політики в їх інтересах»³⁴, – пише дослідник. А це не збігається з принципами ринкової економіки, може стримувати активність виробника сільськогосподарської продукції³⁵.

Отже, в цілому історикам вдалося окреслити основні принципи дослідження соціально-економічної проблематики у працях М. Грушевського, розкрити змістову наповненість історичних понять, які використовував дослідник, показати ставлення М. Грушевського до аграрних проектів доби Української Центральної Ради.

Водночас історіографічний аналіз засвідчив, що історико-теоретичні напрацювання М. С. Грушевського, у яких було інтерпретовано значення та перспективи реформування аграрної галузі економіки, ще не стали предметом об'єктивного вивчення в історичних дослідженнях вітчизняних авторів.

¹ Атаманенко А. Є. До 80-річчя професора Любомира Романа Винара / А. Є. Атаманенко, А. А. Хеленюк // Український історичний журнал. – 2012. – № 2. – С. 232.

² Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія / НАН України, Інститут національних відносин і політології. – К.: Книга пам'яті України, Просвіта, 1997. – 411 с.; Його ж. Українська революція. Історичний нарис – К.: Либідь, 1999. – 975 с.; Його ж. Революційна доба в Україні (1917 – 1920 роки): логіка пізнання, історичні епізоди, ключові постаті. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 565 с.; Верстюк В.Ф., Пиріг Р. Я. М. С. Грушевський: коротка хроніка життя та діяльності. – К.: Либідь, 1996. – 144 с.; Пиріг Р. Я. Михайло Грушевський. – К.: Атлант, 2007. – 64 с.; Копиленко О. Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність. – К.: Либідь, 1991. – 183 с.

³ Солдатенко В. Ф. Внесок М. С. Грушевського в концепцію української революції / В. Ф. Солдатенко // – Український історичний журнал – 1996. – № 5. – С. 5.

⁴ Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського / Леонід Зашкільняк // Україна модерна. – 1999. – Число 2 – 3. – С. 235.

⁵ Цит. Зашкільняк Л. Методологічні погляди Михайла Грушевського / Леонід Зашкільняк // Україна модерна. – 1999. – Число 2 – 3. – С. 239.

⁶ Там само. – С. 247.

⁷ Див. Грушевський М. Очерк истории украинского народа / М. Грушевский. – К.: Лыбедь, 1990. – С. 17.

⁸ Винар Л. Значення Михайла Грушевського в українській і світовій історії / Л. Винар // Михайло Грушевський: історик і будівничий нації (статті і матеріали). – Нью-Йорк – Київ – Торонто. – К.: Видавництво Олени Теліги, 1995. – С. 36.

⁹ Там само.

¹⁰ Грушевський М. Підстави великої України / М. Грушевський // Михайло Грушевський. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – С. 40.

¹¹ Там само.

¹² Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. С. Грушевський. – К., 1991. – С. 73.

¹³ Лозовий В. С. Селянський фактор в українській суспільно-політичній думці ХІХ – початку ХХ ст. / В. С. Лозовий // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету. – Історичні науки. – Вип. 18. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2008. – С. 269.

¹⁴ Грушевський М. Підстави Великої України / М. Грушевський // Михайло Грушевський. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен, 1992. – С. 55.

¹⁵ Злупко С. Наукова спадщина Михайла Грушевського – джерело з історії економічної думки України (Методологічний аспект) / Степан Злупко // Михайло Грушевський. Збірник наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. – Львів, Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові, 1994. – С. 238.

¹⁶ Див. Мартинов А. Ю. Моделі соціально-економічної політики М. С. Грушевського і П. П. Скоропадського (спроба порівняльного аналізу) / А. Ю. Мартинов // Михайло Грушевський і сучасність. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження М. С. Грушевського. – К.: РВЦ «Київський університет», 1998. – С. 55 – 57.

¹⁷ Масненко В. В. Селянство в історичній концепції Михайла Грушевського / В. В. Масненко // Український селянин. – Черкаси, ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, – 2004. – Вип. 8. – С. 47 – 50.

¹⁸ Дудка В. І. Михайло Грушевський про роль селянства в Українській національно-демократичній революції / В. І. Дудка // Вісник Черкаського університету. 36. наук. статей. – Вип. 50. – Сер. Історичні науки / Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2003. – С. 12 – 16.

¹⁹ Та само. – С. 14.

²⁰ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Т-во «Знання», 1991. – С. 119.

²¹ Дудка В. І. Михайло Грушевський про роль селянства в Українській національно-демократичній революції / В. І. Дудка // Вісник Черкаського університету. 36. наук. статей. – Вип. 50. Сер. Історичні науки / Черкаський держ. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2003. – С. 14.

²² Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К.: Т-во «Знання», 1991. – С. 119.

²³ Грушевський М. На порозі Нової України. Статті і джерельні матеріали. – Нью-Йорк – Львів – Київ – Торонто – Мюнхен: Українське Історичне Товариство, 1992. – С. 1X.

²⁴ Грушевський М. Промова на заключному засіданні Восьмої сесії Української Центральної Ради, 17 (30) грудня 1917 р. / М. Грушевський // Грушевський М. Твори у 50 томах. – Том 4. – Книга 1. Серія: Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради, березень 1917 – квітень 1918). – Розділ II. – «Інформаційні статті, промови, звернення та привітання (травень 1917 р. – квітень 1918 р.)». – Львів: Світ, 2007. – С. 82.

²⁵ Грушевський М. Повороту не буде / М. Грушевський // На порозі Нової України: Гадки і мрії. – К., 1918. – С. 84.

²⁶ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У двох томах. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 217.

²⁷ Солдатенко В. Внесок М. Грушевського у розробку концепції національно-демократичної революції / В. Солдатенко // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С. 206; Його ж. М. Грушевський і розробка концепції Української революції. // Грушевський М. С. – державотворець, громадський діяч, вчений, публіцист. Матеріали II Регіональної науково-практичної конференції. – Київ – Кам'янець-Подільський – Бар – Вінниця: «Книга-Вега», 2006. – С. 17.

²⁸ Шульгин О. Михайло Сергійович Грушевський як політик і людина / О. Шульгин // Збірник на пошану Олександра Шульгина (1889 – 1960). – Париж – Мюнхен, 1969. – С. 150.

²⁹ Буряк Л. Пам'ять про Михайла Грушевського у спогадах його сучасників: штрихи до просопографічного портрету людини, політика, вченого / Лариса Буряк // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ, 2012. – Вип. 32. – С. 235.

³⁰ Бевз Т. М. Грушевський та Українська партія соціалістів-революціонерів / Тетяна Бевз // Михайло Грушевський – науковець і політик у контексті сучасності. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2002. – С. 210.

³¹ Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917 – 1921 рр.) / [Н. Ковальова, С. Корновенко, Б. Малиновський та ін.]. – Черкаси: Ант, 2007. – С. 83.

³² Українська Центральна Рада. Документи і матеріали у двох томах. – Том 2 / [Упорядники В. Ф. Верстюк та ін.]. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 129.

³³ Заброварний С. І. Економічні погляди М. С. Грушевського. / С. І. Заброварний // Український історичний журнал. – 2008. – № 11. – С. 352.

³⁴ Там само. – 2009. – № 6. – С. 61.

³⁵ Там само.

УДК 94(477.8):031

© Степан Борчук
(Івано-Франківськ)

«ТАК ЗВАНА ЗУНР»: ЗАХІДНОУКРАЇНЬСКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА У РАДЯНСЬКІЙ ЕНЦИКЛОПЕДИСТИЦІ 1950–1970-х РОКІВ

У статті проаналізована історіографічна дискусія другої половини 1950-х років в УРСР щодо обставин утворення й історичної ролі Західноукраїнської Народної Республіки 1918-1919 рр., у результаті якої утвердилося одностороннє й хибне трактування історичної ролі ЗУНР, канонізоване у тогочасній вітчизняній енциклопедистиці, насамперед «Українській Радянській Енциклопедії» та «Радянській енциклопедії історії України».

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка 1918-1919 рр., національно-демократична революція, Олександр Карпенко, Іван Компанієць, Валентин Маланчук, «Українська Радянська Енциклопедія», «Радянська енциклопедія історії України».

С. Борчук

«Так называемая ЗУНР»:

Западноукраинская Народная Республика в советской энциклопедистике 1950-1970-х годов

В статье проанализирована историографическая дискуссия второй половины 1950-х годов в СССР относительно обстоятельств образования и исторической роли Западноукраинской Народной Республики 1918 – 1919 гг., в результате которой утвердилась односторонняя и ошибочная трактовка исторической роли ЗУНР, канонизированная в тогдашней отечественной энциклопедистике, прежде всего «Украинской Советской Энциклопедии» и «Советской энциклопедии истории Украины».

Ключевые слова: Западноукраинская Народная Республика 1918 – 1919 гг., национально-демократическая революция, Александр Карпенко, Иван Компанієць, Валентин Маланчук, «Украинская Советская Энциклопедия», «Советская энциклопедия истории Украины».

S. Borchuk

«The So-called ZUNR»: The West Ukrainian People's Republic in Soviet Encyclopaedistics in 1950's-1970's

The article analyzes the historiographical discussion of the second half of the 1950s in the USSR on the circumstances of creation and historical role of the the West Ukrainian People's Republic in 1918 – 1919, which resulted in confirmed one-sided and false interpretation of ZUNR's historical role, canonized in